

L'HOME I LA DONA,
«AFAIÇONATS SEGONS LA IMATGE DE DÉU»,
EN EL PRIMER VOLUM DE L'OBRA DE LLUC

Josep RIUS-CAMPS

Lluc, com a bon rabí jueu, acadèmicament instruït en la interpretació de l'Escriptura, i escrivint a l'«excel·lentíssim Teòfil», probablement un dels fills d'Anàs que exercí com a summe sacerdot entre els anys 37-41 dC i que hauria rebut informacions dignes de crèdit de part de persones molt properes a ell que creien i sostenien que Jesús, a qui el seu cunyat Caifàs, en connivència amb el seu pare Anàs, havien lliurat als romans perquè fos crucificat, era el Messies, el Rei d'Israel, després d'investigar-ho tot a fons a partir de testimonis oculars i de tradicions fiables, li redacta un voluminós tractat «perquè comprovis —li diu— la solidesa de les informacions que has rebut de paraula» (περὶ ὧν κατηχήθης¹ λόγον τὴν ἀσφάλειαν, Pròleg de l'obra de Lluc, Lc 1,4). En la resposta a la qüestió fonamental que Teòfil li havia plantejat, Lluc té especial interès en presentar-li Jesús, en la seva qualitat de «el fill de l'home» que té plena consciència de dur a terme l'obra de la creació que Jahvè havia deixat deliberadament inacabada perquè fos l'home mateix qui la dugués a bon terme. La relectura que Lluc fa de la creació de l'home, segons el relat del Gènesi, conté una crítica duríssima a la interpretació literal d'aquest passatge que propugnaven els fariseus més estrictes. En

1. El verb κατηχέω (derivat de ἤχος, «so»), en sentit intransitiu significa «ressonar»; en sentit transitiu, «fer ressonar a les orelles, instruir de viva veu», construint-se amb doble acusatiu: «instruir/ensenyar quelcom a algú de paraula o viva veu»; en la veu passiva, la cosa ensenyada resta en acusatiu (Ac 18,25; Ga 6,6; M. ZERWICK, *Graecitas Biblica*, Romae: Pontificium Istitutum Biblicum 1966, §72); en la veu passiva, construït amb la preposició περὶ + genitiu, significa «ser informat/instruït sobre quelcom» Lc 1,4; Ac 21,21.24; en la resta del NT adquirirà el sentit de «ser instruït en els elements de la religió», d'on derivaran «catecumen, catequesi, catequista». En el Pròleg de l'obra de Lluc, exactament com en Ac 21,21.24, fa referència a «informacions rebudes de viva veu».

efecte, Déu, després d'una llarga deliberació mantinguda en el si del Consell diví (remarcada pel verb en subjuntiu aorist primera persona del plural):² «Fem l'home segons la nostra imatge i semblança» (Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, Gn 1,26a), «anuncia la ruta que s'ha proposat al seu Consell de divinitats subordinades, si bé tan sols ell reté el poder de decisió».³ A continuació, el relator de Gn 1,27 comprova que «va fer Déu l'home», però precisa, en primer lloc, que «segons la imatge de Déu el va fer», amb l'èmfasi posada en el «segons la imatge», anticipada al verb (κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν), però deixant en mans de l'home l'adquisició de la «semblança» i, en segon lloc, que «home i dona els va fer» (ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς), donant a entendre que la dualitat dels sexes es trobava ja inscrita en «la imatge primordial segons la qual» Déu havia fet que fossin «home» i «dona». La creació de l'home-dona va tenir lloc el «dia sisè (ἡμέρα ἕκτη)» de la creació (1,31): «Déu va acabar el dia sisè (ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτη) l'obra que havia fet, i va reposar el dia setè (τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ) de totes les obres que acabava de fer» (2,1-2). En el relat sacerdotal s'apunten tres temes que adquiriran gran importància en la teologia jueva i cristiana: 1) Déu els va fer «home i dona» i, per cert, «segons la seva imatge»; 2) la creació de l'home-dona tingué lloc «el dia sisè»; i 3) «el dia setè» Déu va reposar de la seva obra, fins al punt d'esdevenir «aquesta teologia una font de les institucions importants dels anys sabàtics i jubilaris (vegeu Ex 23,10-11; Lv 25)».⁴

Aquests tres temes estan interrelacionats, de manera que, a un jueu bon coneixedor de l'Escriptura —com sens dubte ho era el summe sacerdot Teòfil—, bastava que Lluc li apuntés que era un «dissabte» perquè ho relacionés amb el «repòs sabàtic» i, més en concret, amb la Llei que —segons la interpretació farisea—⁵ prohibia tota mena de treball en dia de precepte, o bé

2. La traducció que ofereixo ha estat feta directament sobre la versió grega dels Setanta, que Lluc segueix generalment.

3. Segons A. BERLIN – M. ZVI BRETTLER (eds.), *The Jewish Study Bible*, Oxford – New York: Oxford University Press, 1985, p. 14; «God told his ministering angels» (ibid.), és a dir «el món diví que l'envolta (vegeu Sl 89,7-8)» (comentari de la BCI, *ad loc.*), el Consell dels àngels. S. TALMON, «Oral Tradition and Written Transmission, or the Heard and the Seen Word in Judaism of the Second Temple Period», en H. WANSBROUGH, *Jesus and the Oral Gospel Tradition*, London – New York: T&T Clark International, 1991, es desembarassa de la interpretació injustificada que fan alguns d'aquesta «imagery [de Gn 1] as a sign of residual polytheism» fent recurs a l'«aurality» en el «process of reflection which precedes divine decisions» (p. 153).

4. BERLIN – ZVI BRETTLER (eds.), *The Jewish Study Bible*, 14.

5. «In fact, different schools of thought within first-century Judaism hotly debated the issue of whether or not healing was permissible on Shabbath. The debate was more pronounced in Judaea than in Galilee, since the Temple was the center of the system of keeping purity. It followed that there was a heightened sense of urgency among Jerusalem's Pharisees to make sure God's commandments were kept in the Temple's vicinity» (B. SCHILTON, *Rabbi Jesus. An Intimate Biography*, New York: Doubleday, 2000, p. 116).

que fes una al·lusió al «sisè» mes, dia o hora, o a un dels seus múltiples, perquè ho relacionés amb la creació de l'home. Quan en un passatge escriturístic s'apunta un tema que es troba enunciat en la Torà, l'interpret ha de prendre peu en la seva primera menció en el Pentateuc per a bastir una explicació que actualitzi l'escena en el moment present de l'oient o del lector.

Lluc, en tres passatges que ha col·locat de manera equidistant al principi, al mig i al final del primer volum de la seva *Demonstratio* (el que més tard s'anomenà «Evangeli de Lluc»),⁶ al·ludeix al «sisè mes» (Lc 1,26.36), al «sisè dia» amb el seu múltiple (13,11.14.16: «divuit anys ... sis dies ... divuit anys») i a «l' hora sisena» (23,44). En tots tres casos es fa una referència clara —nosaltres la qualificariem d'implícita, d'acord amb els nostres criteris hermenèutics occidentals— al passatge de la creació de l'home-dona el «sisè dia». En un Apèndix al final ofereixo els principals textos de l'argumentació en grec (D05/B03) i català (també en doble columna), seguits d'un breu comentari de les variants més importants.

1. L'anunci de la concepció de Jesús coincideix amb el «sisè» mes/dia de la creació

El primer passatge es presenta en l'escena de l'anunciació. L'àngel Gabriel, el mateix que havia preannunciat el naixement de Joan a Elisabet, fou enviat «el sisè mes» a una noia, de nom Mariam, que estava compromesa en matrimoni amb un membre de la casa de David, a qui Lluc menciona no pel seu nom, sinó pel seu sobrenom, «que tenia per nom Josep»⁷ (Lc 1,26-27). (Lluc té motius per a afirmar que no era aquest el seu nom, però, com havien fet els seus predecessors, el relaciona amb el patriarca Josep, el fill de Jacob que els Patriarques es vengueren a Egipte [Ac 7,9], una dada que valdria la pena que tinguessin en

6. He proposat amb detall aquesta hipòtesi en «El mesianismo de Jesús investigado por el rabino Lucas a partir de sus fuentes judías y cristianas. Un escrito a modo de "Demostración" (ἐπίδειξις) dirigido al sumo sacerdote Teófilo», conferència pronunciada en les «XVII Jornadas de la Asociación Bíblica Española», Ourense, 15 de setembre 2005, i que serà publicada en *Estudios Bíblicos*.

7. Lluc disposa de dues formes per a designar un individu o una ciutat: pel nom propi, ὄνοματι, i per un nom fictici o àlies, ᾧ ὄνομα. Tanmateix, hi ha notables diferències en l'ús d'aquesta segona forma en els manuscrits. Així, a) B03 i D05 coincideixen a designar com un «àlies» Josep (1,27: ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ), Simeó (2,25: ᾧ ὄνομα Συμεών) i Jaire (8,41: ᾧ ὄνομα Ἰάϊρος), mentre que b) divergeixen pel que fa a Natzaret (1,26: εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας ᾧ ὄνομα Ναζαρέτ B Δ || εἰς πόλιν Γαλιλαίαν D d), Emmaous/Oulammaus (24,13: ἦ ὄνομα Ἐμμαοῦς B P⁷⁵ Δ || ὄνοματι Οὐλαμμαοῦς D d), Cleofàs (24,18: ὄνοματι Κλεοφᾶς B P⁷⁵ Δ || ᾧ ὄνομα Κλεοφᾶς D d), així com el fals profeta jueu Barjesús (Ac 13,6: ᾧ ὄνομα Βαρισηοῦς B C [-οῦ P⁷⁴ Δ] | ὄνοματι Βαρισηοῦν P^{45vid} || ὄνοματι καλούμενον Βαρισηοῦα D* [-οῦαν/-οῦαμ D^{p.m.}, -οῦν D^H], Bariesuam d).

compte els historiadors de la vida de Jesús.) Lluc estableix un contrast nítid entre les dues dones: «Mariam», encara verge, si bé ja compromesa en matrimoni, a qui a partir d'ara canviarà el nom pel de «Maria» (sols perceptible en el Còdex Bezae)⁸, i «Elisabet», la seva parenta, la qual havia concebut també un fill en la seva vellesa i, malgrat que era estèril, es troba ja «en el mes sisè» (μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῆι, 1,36). La repetició recalca la importància d'aquesta dada. La referència al «sisè» dia de la creació és molt clara per a un jueu. La concepció de Jesús queda així emmarcada amb el «sisè mes» de la gestació de Joan el Baptista, «el profeta més gran entre els nascuts de dona» (7,27 D [7,28 B]), d'una banda, i amb el «sisè» dia de la creació de l'home, per l'altra, moment en què és engendrat aquell qui «serà anomenat fill de l'Altíssim ... fill de Déu» (1,32.35). D'aquí que Lluc, després de la unció messiànica de Jesús en l'escena del Jordà, faci remuntar la seva genealogia més enllà d'Adam, fins a Déu: si bé «es creia que era fill de Josep», en realitat era «fill de Déu».⁹

2. La dona encorbada i l'home hidròpic

Inspirant-se en la perícopa de l'home del braç atrofiat de creació marquiana (Mc 3,1-6) que tant Mateu (Mt 12,9-14) com el mateix Lluc (Lc 6,6-11) reproduïen amb les pertinents modificacions, aquest darrer —com de costum— en compon dues més de primera mà, completant així una trilogia. Les seqüències (millor que perícopes) de la dona encorbada (13,10-21) i de l'home hidròpic (14,1-24) formen part d'una macroseqüència construïda per Lluc en forma especular a fi d'organitzar entorn d'un doble centre [H || H'] els materials que havia previst d'incloure en l'anomenada Secció del Viatge. En no haver-la identificada, molts exegetes la consideren com un calaix de sastre. Aquesta singular i amplíssima macroestructura (10,25–18,30) consta de vuit seqüències en el tram ascendent [A B C D E F_{1,2} G H] i d'altres vuit en el descendent [H' G' F'_{2,1} E' D' C' B' A'].¹⁰ Les dues seqüències que m'he proposat de comentar es

8. A partir de l'anunci de l'àngel, Lluc constata —sempre segons el Còdex Bezae— un canvi perceptible del nom hebreu «Mariam»: 1,27 Μαριάμ B D α *rell* (Maria d) pel de «Maria», grecitzat: 1,30 Μαρία D d (Μαριάμ B α *rell*); 1,34 Μαρία D d C* (Μαριάμ B α *rell*); 1,38 Μαρία D d C Ψ (Μαριάμ B α *rell*); 1,39 Μαρία D d (Μαριάμ B α *rell*); 1,41 τῆς Μαρίας B D, *Mariae* d α *rell*; 1,46 Μαρία D d C* (Μαριάμ B α *rell*); 1,56 Μαρία D d (Μαριάμ B α *rell*); 2,5 σὺν Μαριάμ D, *cum Maria* d (σὺν Μαριάμ B α *rell*); 2,16 τὴν Μαρίαν D, *Mariam* d 1071 (τὴν τε Μαριάμ B α *rell*); 2,19 ἡ δὲ Μαρία B D, *Maria autem* d α* Θ 1071 (ἡ δὲ Μαριάμ α² A *rell*); 2,34 Μαρίαν D, *Mariam* d 1071 (Μαριάμ B α *rell*).

9. En el Còdex Bezae el contrast entre la filiació de Josep i la de Déu és més clara: ἦν δὲ Ἰησοῦς ὡς ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὡς ἐνομιζέτο εἶναι υἱὸς Ἰωσήφ τοῦ Ἰακώβ... τοῦ Ἀδάμ τοῦ θεοῦ (3,23.38).

10. Vegeu el meu article «Lc 10,25–18,30: Una perfecta estructura concèntrica dins la Secció del Viatge (9,51–19,46)», *RCAT* VIII (1983) 283-358. En l'esmentat article havia identificat

troben, l'una [G], immediatament abans del primer centre [H], i la segona [G'], immediatament després del segon centre [H']. La correspondència entre les dues seqüències [G || G'] és perfecta tant pel que fa a la doble figura, en femení i masculí, que il·lustra el respectiu ensenyament de Jesús (dona encorbada // home hidròpic)¹¹ com pel que fa a les dues paràboles que l'expliciten a continuació en cada seqüència (paràbola del gra de mostassa i del llevat [13,18-21] // paràbola del gran banquet precedida de dues instruccions adreçades als convidats i a l'amfitrió [14,7-24]).

Fins aquí la situació d'ambdues seqüències en el si de la macroestructura [G || G'], la composició de lloc (sinagoga // casa d'un fariseu) i de temps (dia de precepte sabàtic¹² // id.), i els personatges principals (dona encorbada, el cap de la sinagoga i Jesús // home hidròpic, un dels caps dels fariseus i Jesús). Centrem-nos ara ja en el contingut principal de l'ensenyament que imparteix Jesús prenent peu en les dues situacions esmentades.

a) *Deslligament en dissabte de la dona encorbada que Satanàs havia lligat feia divuit anys*

Per l'estil dels profetes que primerament fan un gest i després en donen l'explicació, Lluç descriu al començament de la seqüència la situació precària de la dona en el si de la sinagoga i el gest alliberador de Jesús que redreça la seva situació; al final exposa, servint-se de dues paràboles, en masculí i femení, el contingut de l'ensenyament que ha produït aquest alliberament. Gest i paraula formen un tot indissociable, on el gest té sempre la primàcia, car

un únic centre ([H] 13,31-35), en reexaminar-ho m'he adonat que havia assignat a la seqüència anterior el que en realitat eren dues seqüències clarament delimitables: la de la dona encorbada ([G] 13,10-21) i la que, de fet, constitueix el primer centre ([H] 13,22-30); el que fins ara havia considerat com un únic centre passa, doncs, a ser el segon centre ([H'] 13,31-35).

11. Heus ací les principals correspondències entre 13,10-17 i 14,1-6 (segueixo la versió del Còdex Bezae, amb lleugeres però significatives variants respecte al text alexandrí): 1) ἦν δὲ διδάσκων ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν σαββάτῳ // ἐν τῷ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς οἶκόν τινος τῶν ἀρχόντων τῶν Φαρισαίων σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον, 2) καὶ ἰδοὺ γυνή // καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος, 3) ἐν ἀσθενείᾳ ἦν πνεύματος ἔτη δεκαοκτῶ // ἦν ὑδροπικός, 4) ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς εἶπεν // καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, 5) Γύναι, ἀπολέλυσαι ἀπὸ τῆς ἀσθενείας σου // ἀπέλυσεν, 6) καὶ ἐπέθηκεν τὰς χεῖρας αὐτῆ, καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη // καὶ ἐπιλαβόμενος αὐτὸν καὶ ἰασάμενος, 7) ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν // καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς, 8) Ὑποκριτὰ, ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ καὶ τὸν ὄνον ἀπὸ τῆς φάτνης καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει; // Τίνος ἐξ ὑμῶν πρόβατον ἢ βοῦς εἰς φρέαρον ἐμπεσεῖται τῆ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου, καὶ οὐκ εὐθέως ἀνασπάσει αὐτόν; 9) καὶ κατησχύνθησαν οἱ ἀντιζήμενοι αὐτῷ // οἱ δὲ οὐκ ἀπεκρίθησαν πρὸς ταῦτα.

12. Segons J. ΜΑΤΕΟΣ, «Σάββατα, σάββατον, προσάββατον, παρασκευή», *FilNeo* 3 (1990) 19-38.

revela el compromís de Jesús enfront de situacions inhumanes concretes, i la paraula, o paràboles en el cas present, revela en llenguatge conceptual com entén Jesús que s'hauria de construir el Regne de Déu, una vegada s'ha redreçat la situació.

La descripció que Lluc proposa a Teòfil té com a punt de mira la institució sinagoga («en una de les sinagogues»). Jesús s'hi ha presentat, en dissabte, i s'ha posat a ensenyar. Mentre imparteix l'ensenyament s'adona que el públic de la sinagoga no està capacitat per a escoltar. La dona encorbada representa el públic que ha estat sotmès des de temps immemorial a l'ensenyament del cap de sinagoga. En aquest punt divergeixen el text alexandrí (B $\bar{\alpha}$ A *rell*) del Còdex Bezae (D d): segons el primer, «tenia un esperit de feblesa» (πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας); segons el segon, tenia «feblesa d'esperit» (ἐν ἀσθενείᾳ ἦν πνεύματος, *in infirmitate erat spiritus*). En el primer cas, es tractaria d'una «possessió diabòlica»,¹³ si bé mitigada, «tenia un esperit que li causava infermetat» (Lc 13,11 B);¹⁴ en el segon cas, no es parlaria de possessió, sinó d'un estat de «feblesa, manca de vigor espiritual». L'ensenyament del cap de sinagoga, centrat en les prohibicions de la Llei, havia anat afeixugant les espatlles dels oients fins al punt que la dona, del tot encorbada (συγκύπτουσα) sota el pes de la Llei, ja no podia en absolut redreçar-se (ἀνακύψαι). De la situació de *homo erectus* havia retrocedit a la d'un animalet que camina de quatre potes, sense poder alçar el cap. Jesús qualificarà més endavant de «satànica» aquesta manera d'ensenyar: «aquesta filla d'Abraham a qui Satanàs va lligar (ἔδησεν) justament fa divuit anys». «Divuit» és un múltiple de sis, tres vegades sis, o sia una totalitat que abraça tot el període que va des de l'afaiçonnement de l'home/ dona «segons la imatge de Déu», el dia «sisè» de la creació, fins al moment present, el dia «setè» en què Jesús està ensenyant. Ho veurem clarament en la indignació que manifestarà (ἀγανακτῶν) el cap de sinagoga a la multitud blasfant públicament la guarició que Jesús havia dut a terme en dia de precepte. Però abans fixem-nos en la manera com Jesús actua mentre està ensenyant. En adonar-se de la situació infrahumana del públic de la sinagoga, s'adreça a la dona i li diu: «Dona, has quedat alliberada de la teva feblesa» (13,12). De moment, no fa cap gest, però li assegura que ha quedat ja definitivament alliberada (ἀπολέλυσαι, pf. indicatiu, veu passiva) de la càrrega que pesava sobre les seves espatlles. Apareix, així, amb claredat meridiana que

13. Hi ha diverses classes de «possessió» expressades amb el verb ἔχω. En general, un «posseït» és un que «té/està posseït per un esperit immund» (πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχειν, Mc 3,30 ; 7,25 ; 9,17 [cf. v. 25]) ; Ac 8,7; πνεῦμα δαμμόνιον, Lc 4,33 D05). En el cas present, sempre segons el text alexandrí, «tenir» un πνεῦμα ἀσθενείας comportaria un grau de possessió menor. Una altra forma de «possessió» consistiria a «tenir» un πνεῦμα πύθωνα, Ac 16,16.

14. «πνεῦμα ἀσθενείας “a spirit which caused infirmity”» (M. ZERWICK – M. GROSVENOR, *A Grammatical Analysis of the Greek New Testament*, Rome: Biblical Institute Press, 1981, p. 236).

ha estat la continuada ensenyança de Jesús (ἦν ... διδάσκων) la que ha produït aquest efecte alliberador en la dona que, des que vígeix la institució sabàtica, estava mancada de vigor espiritual (ἐν ἀσθενείᾳ ἦν πνεύματος), corbada sota el pes de la Llei (ἦν συγκύπτουσα), absolutament incapaç de posar-se erecta (μὴ δυναμένη ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελές). Tot seguit Lluc comprova que Jesús «li va imposar les mans», escenificant així un treball que estava prohibit en dia de precepte, però que, com precisarà més tard, era l'única manera de desfer el malentès que s'havia creat amb la institució del dissabte. La dona «a l'instant es va redreçar (ἀνορθώθη) i glorificà Déu» (13,13). Una vegada la dona ha adquirit la seva condició de persona, està capacitada per a reconèixer la glòria del Creador.¹⁵

La reacció del cap de sinagoga no es fa esperar. No s'adreça, però, a Jesús, sinó «a la multitud» representada per la dona («veniu ... a fer-vos guarir»). La seva indignació no rau en el fet que la dona s'hagi alliberat del seu lligam secular, sinó en el fet que Jesús l'havia guarida en dia de precepte. Com a bon coneixedor de la Torà, el cap de sinagoga argumenta a partir del dia «sisè» de la creació de l'home i del dia «setè» en què Jahvè va reposar (Gn 1,31–2,2) al·ludint explícitament al comentari que en fa Moisès en Ex 20,9-10 i Dt 5,13-14: «Hi ha sis dies en els quals cal [δεῖ, expressió del disegni diví] treballar. Veniu, doncs, un d'aquests dies a fer-vos guarir, però no el dia de repòs sabàtic!» (Lc 13,14). La rèplica de Jesús és contundent: «Hipòcrita!, cadascun de vosaltres, en dia de precepte, no deslliga el seu bou i l'ase de la menjadora i se l'emporta a l'abeurador? En canvi, aquesta que és una filla d'Abraham, a qui Satanàs va lligar (ἔδησεν) precisament fa divuit anys, ¿no calia deslligar-la (ἔδει λυθῆναι) d'aquest lligam (ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου) el dia del repòs sabàtic?» (13,15-16). Lluc construeix la resposta de Jesús inspirant-se en el principi general enunciat per Mc 3,4: «¿És lícit en dissabte fer el bé o fer el mal, salvar una vida o perdre-la?» i en la resposta que, segons Jn 5,17, Jesús

15. Lluc empra més sovint que tots els altres evangelistes l'expressió δοξάζειν τὸν θεόν (Lc 8x + Ac 3x respecte a Mt 2x, Mc 1x, Jn 1x) en diverses accepcions: a) a manera de *lloança* després d'una alliberació: Lc 2,20 (els pastors); 5,25 (el paralític restablert); 5,26 B a (per la guarició del paralític); 7,16 (per la resurrecció del fill de la viuda de Naïm); 13,13 (la dona redreçada); 17,15 (el leprós samarità purificat); 18,43 (el cec de Jericó que ha recuperat la vista); Ac 4,21 (per la guarició de l'home tolit des de feia més de 40 anys); b) a manera de *reconeixença* sincera: Lc 23,47 (centurió de la creu); i c) com una *forma protocol·lària* (cf. Jn 9,24): Ac 11,18 (els creients circumcisos de Jerusalem com a reacció al relat de Pere sobre la irrupció de l'Esperit Sant sobre el pagà Corneli i família); 21,20 (Jaume i els ancians de l'església de Jerusalem com a reacció a les explicacions donades per Pau sobre la conversió dels pagans). Igualment empra l'expressió equivalent δοῦναι δόξαν τῷ θεῷ: a) en forma d'*aclamació*: Lc 2,14 (de l'exèrcit celest); 19,38 (de l'assemblea en pes dels deixebles); b) de *lloança*: Lc 17,18 (a propòsit del leprós samarità purificat); 18,43b D05 (de tot el poble per la recuperació de la vista del cec); c) de *reconeixement* a Déu: Ac 12,23 (càstig d'Herodes, «per no haver donat glòria a Déu»).

havia donat als jueus que el perseguien perquè havia guarit en dia de precepte l'home que des de feia trenta-vuit anys jeia en una llitera: «El meu Pare fins al dia d'avui continua treballant, i jo també treballo.» La interpretació rígida i fonamentalista de la Torà, sense tenir en compte la persona, no és obra de Déu, segons la interpretació que en dóna Jesús, sinó de Satanàs que la reté «l·ligada precisament des de fa divuit anys (ἦν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς ἰδοὺ ἔτη δεκαοκτώ)», és a dir des del moment en què es convertí en llei inexorable, per part sobretot dels fariseus de Jerusalem, el relat de la creació que Déu havia posat en mans de l'home. La repetició del guarisme «divuit» (tres vegades sis) a l'inici, en la descripció de l'estat deplorable de la dona, i ara, en boca de Jesús, combinat amb els «sis dies» en què, segons el cap de sinagoga, es pot treballar, posa en relació aquesta escena amb «el sisè dia» de la creació de l'home/dona. D'altra banda, la referència al «dia setè», en què Déu va reposar, segons l'ensenyança sinagoga, contrasta amb l'atribució a Satanàs per part de Jesús del fet d'haver convertit en un «l·ligam» legalista el que hauria d'haver estat un dia festiu al servei de la persona. Per això —argüeix Jesús— s'havia de «deslligar» la persona del «l·ligam» del precepte sabàtic el mateix dia en què el «sàbat» es va convertir en llei. Al «designi diví» (δεῖ, pr.) invocat pel cap de sinagoga per a donar validesa a la institució del dissabte respon Jesús invocant igualment el «designi diví» que fins ara no s'havia tingut en compte (ἔδει, impf.)¹⁶ per a justificar la remoció d'aquest «l·ligam» precisament en dissabte. La rèplica de Jesús desencadena una reacció ben diferent en «els seus adversaris (οἱ ἀντιμέμμενοι αὐτῷ)», que fan causa comuna amb «Satanàs», «l'adversari de Déu» per antonomàsia, que «van quedar avergonyits», i en «la multitud en pes (πᾶς ὁ ὄχλος)» que «s'alegrava de tots els prodigis que contemplava com eren obrats per ell» (13,17).

b) *Guarició de l'home malalt d'hidropesia*

L'ensenyament impartit per Jesús «en una de les sinagogues», que acabem d'examinar, es complementa amb l'ensenyament impartit a «casa d'un dels caps dels fariseus» (Lc 14,1). Allí l'ensenyança de Jesús s'il·lustrava amb el redreçament de la dona, figura del públic sinagoga. Ara, Lluç l'il·lumina servint-se del tema ben conegut de «menjar pa» que, en el llenguatge jueu equivalia a la instrucció sobre la Torà. Per això Lluç situa l'escena a casa d'un dels màxims representants del fariseisme, els detentors de la Llei. El dia escollit és novament un «dia de precepte» (σαββάτω). En la seqüència anterior Lluç

16. Al δεῖ, en present, invocat pel cap de sinagoga, respon Jesús amb l'imperfet ἔδει, deixant-li així ben clar que «el designi de Déu» que ell invoca és anterior al presumpte «designi de Déu» invocat pel cap de sinagoga.

insistia en «el dia sisè» de la creació de l'home/dona («divuit», «sis», «divuit») en contraposició amb «el precepte sabàtic» (5 vegades) que havia convertit «el dia setè» en un «lligam» satànic; ara centrarà l'atenció en «el precepte sabàtic» (3 vegades). A la figura femenina correspon ara una figura masculina, que els fariseus havien plantificat davant d'ell a fi d'espia com reaccionaria Jesús: «Heus aquí que un home hidròpic es trobava davant d'ell» (14,2). La hidropeia convergeix en serositat tot el que hom menja. En llenguatge figurat, el fet que Jesús «entri en una casa d'un dels caps dels fariseus un dia de precepte a menjar pa (σαββάτω φαγεῖν ἄρτον)» pressuposa que intentava apropar-s'hi menjant/compartint amb ells el mateix «pa»/ensenyança que s'impartia en aquest cercle fariseu, ensenyança que òbviament estava centrada en l'observança de la Llei. Pel que es dedueix de la paràbola i les dues analogies que la precedeixen, Jesús havia estat convidat a participar en aquest cercle. Però el motiu pel qual l'havien invitat no era per a compartir amb ell la manera d'interpretar la Llei, sinó per a enxampar-lo *in flagranti*: per això l'han invitat en «un dia de precepte» i l'estan observant amb lupa a veure com reacciona enfront de l'home hidròpic que havia estat col·locat davant d'ell, a la mateixa taula. «L'home hidròpic» representa els assistents a aquest tipus de banquet, els quals no en treuen cap profit. Qui l'ha convidat sap molt bé que Jesús no accepta aquesta degradació de l'home (a ells ja els va bé) i que, per tant, actuarà saltant-se les prescripcions de la Llei. La rèplica immediata de Jesús en to solemne (καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν) va adreçada sobretot als mestres de la Llei pertanyents tots ells al partit fariseu (πρὸς τοὺς νομικοὺς καὶ Φαρισαίους [καὶ epxegètic]). Jesús replica, no a una afirmació d'ells, sinó al fet d'estar-lo espia per veure si queia en la trampa. La pregunta que els planteja, Lluc la formula en termes legals inspirant-se ara en Mt 12,10: «¿És permès, en dia de precepte (σαββάτω), de guarir o no?» (Lc 14,3). Com que la pregunta no obtingué cap mena de resposta («Però ells callaren», 14,4a), Jesús passà a l'acció. Agafà l'home i, després de curar-lo, l'acomiadà, perquè no continués depenent dels ensenyaments d'aquell cercle legalístic. Aleshores s'adreçà a ells amb una nova pregunta, inspirada igualment en Mt 12,11: «A qui d'entre vosaltres que una ovella o un bou li cau dins un pou el dia del repòs sabàtic, no l'en traurà tot seguit?» (Lc 14,5 D). Ells van donar la callada per resposta. El text alexandrí és més apologetic: «No foren capaços de replicar-li.»

3. L'hora sexta en què les tenebres s'apoderaren de tota la terra

En Lc 23,44 tots els còdexs coincideixen que «era cap a l'hora sexta (ἦν ὥσεί ὥρα ἕκτη)», cap al «migdia», l'hora en què «les tenebres s'apoderaren de la terra sencera», una data que B P⁷⁵, en fer-la precedir de l'adverbi (ἦν ἤδη ὥσεί ὥρα ἕκτη), interpreten en sentit merament cronològic, «era ja cap al

migdia». ¹⁷ Lluc empra, però, la conjunció *ὡσεί* aplicada a números en referència a una dita escripturística on es presenta aquesta xifra o l'equivalent, reservant *ὥς* quan vol referir-se a un fet concret del passat. La diferència rau en el fet que *ὥς* indica una comparació més estricta que no pas *ὡσεί* i, per tant, que l'origen de la comparació és més important que en la comparació introduïda amb *ὡσεί*. ¹⁸ La foscor que s'ha apoderat de la terra durarà fins a «l' hora nona»: «És que el cel s'entenebrà» (ἐσκοτίσθη δὲ ὁ ἥλιος, Lc 23,45a D). El passatge escripturístic al qual Lluc fa referència és el d' Amós 8,9 LXX: «Succeirà aquell dia —diu el Senyor Déu— que es pondrà el sol al migdia (δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας), i la llum es cobrirà de tenebres sobre la terra (συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς) durant el dia.» Els senyals còsmics acompanyen l'arribada del dia del judici de Déu. Fins aquí la referència és molt clara. ¿Es refereix també Lluc indirectament a «el dia sisè» de la creació de l'home/dona? La menció de «les tenebres», de «la terra» i de «el sol» relacionats amb «l' hora sexta» semblen indicar-ho. Tindriem així tres referències en sentit figurat a «el sisè dia»: una primera, a l'inici del primer volum («el sisè mes», per duplicat); una segona, al mig («divuit», també per duplicat, i «sis dies» en contraposició al «precepte sabàtic», cinc vegades); i una tercera, al final («l' hora sexta»): «mes», «dia», «hora» semblen constituir un zoom d'apropament.

Lc 1,26-38 D05

[a] 26 Ἐν δὲ τῷ ἕκτῳ μηνὶ
ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος
Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ θεοῦ
εἰς πόλιν **Γαλιλαίαν**

27 πρὸς παρθένον
μεμνησ<τευ>μένην ἀνδρὶ
ὃ ὄνομα Ἰωσήφ
ἐξ οἴκου Δαβίδ,
καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου Μαριάμ.
[b] 28 καὶ εἰσελθὼν **ὁ ἄγγελος**
πρὸς αὐτὴν εἶπεν·
Χαῖρε, κεχαριτωμένη,

Lc 1,26-38 B03

26 Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ
ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος
Γαβριὴλ **ἀπὸ** τοῦ θεοῦ
εἰς πόλιν **τῆς Γαλιλαίας**
ἧ ὄνομα Ναζαρεθ
27 πρὸς παρθένον
ἐμνηστευμένην ἀνδρὶ
ὃ ὄνομα Ἰωσήφ
ἐξ οἴκου Δαβίδ,
καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου Μαριάμ.
28 καὶ εἰσελθὼν
πρὸς αὐτὴν εἶπεν·
Χαῖρε, κεχαριτωμένη,

17. Tinguem present, però, que quan Lluc vol fer una referència cronològica aproximada empra la preposició *περί* + acusatiu: *περὶ ὥραν ἕκτην*, Ac 10,9; *περὶ μεσημβρίαν* (μεσημβρίας D05), 22,6 B03.

18. Vegeu J. READ-HEIMERDINGER, «Luke's Use of *ὥς* and *ὡσεί*: Comparison and Correspondence as a Means to Convey His Message», en R. PIERRI (ed.), *Grammatica Intellectio Scripturae: Saggi filologici di Greco biblico* (en premsa).

APÈNDIX

Per tal que el lector es pugui fer una idea dels múltiples canvis que s'adverren entre el Còdex Bezae (D05) i el Còdex Vaticà (B03), el màxim representant del text alexandrí, dono en dues columnes el text del Còdex Bezae i el del Còdex Vaticà, amb la corresponent traducció catalana també en dues columnes, assenyalant en **negreta** les variants i en *cursiva* els canvis d'ordre de les paraules. A continuació comento breument l'abast de les variants del Còdex Bezae respecte als còdexs Vaticà i Sinaític.

1. *Anunciació a Maria: concepció de Jesús*

La seqüència de l'anunciació presenta una estructura molt singular: [a b/b' c/\c' d\d' a']. En el primer i darrer elements es comprova respectivament l'enviament de l'àngel Gabriel a Mariam compromesa amb Josep [a] i la parència de l'àngel, un cop acomplerta la seva missió [a'], emmarcant els altres sis. Els sis elements restants segueixen una línia narrativa constituïda per tres parelles: salutació de l'àngel [b] i discorriment de Maria sobre la salutació [b']; proposició de l'àngel [c] i pregunta de Maria sobre aquesta proposta [c'], parella que ocupa el centre de l'estructura; resposta de l'àngel [d] i acceptació de l'encàrrec per part de Maria [d'].

Traducció catalana de Lc 1,26-38 D05

Traducció catalana de Lc 1,26-38 B03

[a] 26 Però *el sisè mes*,
fou enviat l'àngel
Gabriel **per** Déu
a una ciutat **galilea**,

27 a una noia
compromesa amb un home
que tenia per nom Josep,
de la casa de David;
el nom de la noia era Mariam.

[b] 28 En entrar **l'àngel**
on era ella, digué:
«Alegrat't, plena de gràcia,

26 Però *el mes sisè*,
fou enviat l'àngel
Gabriel **de part de** Déu
a una ciutat **de la Galilea**,
que tenia per nom Natzaret,

27 a una noia
promesa a un home
que tenia per nom Josep,
de la casa de David;
el nom de la noia era Mariam.

28 En entrar
on era ella, digué:
«Alegrat't, plena de gràcia,

ὁ κύριος μετὰ σοῦ·
εὐλογημένη σὺ ἐν γυναῖξιν.
 [b'] 29 ἢ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ **ἐταράχθη**
 καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῇ
 ποδαπὸς ἂν εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος.
 [c] 30 καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἄγγελος
 Μὴ φοβοῦ, **Μαρία,**
 εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ θεῷ.
 31 καὶ ἰδοὺ συλλήμψῃ ἐν γαστρὶ
 καὶ τέξῃ υἱὸν
 καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ
 Ἰησοῦν.
 32 οὗτος ἔσται μέγας
 καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται
 καὶ δώσει αὐτῷ κύριος ὁ θεὸς
 τὸν θρόνον Δαυὶδ
 τοῦ πατρὸς αὐτοῦ,
 33 καὶ βασιλεύσει
 ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ
 εἰς τοὺς αἰῶνας
 καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ
 οὐκ ἔσται τέλος.
 [c'] 34 καὶ εἶπεν **Μαρία**
 πρὸς τὸν ἄγγελον·
 Πῶς ἔσται τοῦτο,
 ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;
 [d] 35 καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος
 εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα ἅγιον
 ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ
 καὶ δύναμις ὑψίστου
 ἐπισκιάσει σοι·
 διὸ καὶ τὸ γεννώμενον
 ἅγιον κληθήσεται
 υἱὸς θεοῦ.
 36 καὶ ἰδοὺ **Ἐλισάβεθ**
 ἡ συγγενὴς σου
 καὶ αὐτὴ **συνειληφυῖα** υἱὸν
 ἐν γήρῃ αὐτῆς
 καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν
 αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ·
 37 ὅτι οὐκ ἀδυνατήσῃ
 πᾶν ῥῆμα παρὰ τοῦ θεοῦ.
 [d'] 38a καὶ εἶπεν **Μαρία**·
 Ἴδου ἡ δούλη κυρίου·
 γένοιτό μοι
 κατὰ τὸ ῥῆμά σου.
 [a'] 38b καὶ **ἀπέστη** ἀπ' αὐτῆς
 ὁ ἄγγελος.

ὁ κύριος μετὰ σοῦ.
 29 ἢ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ **διεταράχθη**
 καὶ διελογίζετο
 ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος.
 30 καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος αὐτῇ·
 Μὴ φοβοῦ, **Μαριάμ,**
 εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ θεῷ.
 31 καὶ ἰδοὺ συλλήμψῃ ἐν γαστρὶ
 καὶ τέξῃ υἱὸν
 καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ
 Ἰησοῦν.
 32 οὗτος ἔσται μέγας
 καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται
 καὶ δώσει αὐτῷ κύριος ὁ θεὸς
 τὸν θρόνον Δαυὶδ
 τοῦ πατρὸς αὐτοῦ,
 33 καὶ βασιλεύσει
 ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ
 εἰς τοὺς αἰῶνας
 καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ
 οὐκ ἔσται τέλος.
 34 εἶπεν δὲ **Μαριάμ**
 πρὸς τὸν ἄγγελον·
 Πῶς ἔσται τοῦτο,
 ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;
 35 καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος
 εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα ἅγιον
 ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ
 καὶ δύναμις ὑψίστου
 ἐπισκιάσει σοι·
 διὸ καὶ τὸ γεννώμενον
 ἅγιον κληθήσεται
 υἱὸς θεοῦ.
 36 καὶ ἰδοὺ **Ἐλισάβετ**
 ἡ συγγενὴς σου
 καὶ αὐτὴ **συνειληφεν** υἱὸν
 ἐν γήρῃ αὐτῆς
 καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν
 αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ·
 37 ὅτι οὐκ ἀδυνατήσῃ
 παρὰ τοῦ θεοῦ πᾶν ῥῆμα.
 38 εἶπεν δὲ **Μαριάμ**·
 Ἴδου ἡ δούλη κυρίου·
 γένοιτό μοι
 κατὰ τὸ ῥῆμά σου.
 καὶ **ἀπῆλθεν** ἀπ' αὐτῆς
 ὁ ἄγγελος.

el Senyor és amb tu;
ets beneïda entre les dones!»
 [b'] 29 Però ella **es torbà** en sentir això
 i es posà a discórrer **en el seu interior**
 de quina mena seria aquesta salutació.
 [c] 30 Llavors digué *a ella l'àngel*:
 «No tinguis por, **Maria**,
 que has trobat gràcia prop de Déu.
 31 Doncs mira, concebràs en el teu si
 i donaràs a llum un fill
 i li posaràs el nom
 de Jesús.
 32 Aquest serà gran,
 s'anomenarà Fill de l'Altíssim
 i el Senyor Déu li donarà
 el tron de David,
 el seu pare.
 33 Regnarà
 sobre la casa de Jacob
 pels segles
 i el seu regnat
 no tindrà fi.»
 [c'] 34 **Aleshores** digué **Maria**
 adreçant-se a l'àngel:
 «Com es farà això,
 si no conec cap home?»
 [d] 35 Com a resposta l'àngel
 li digué: «L'Esperit Sant
 sobrevindrà damunt teu
 i la Força de l'Altíssim
 t'ombrejarà;
 per això també allò que pariràs
 serà anomenat Consagrat,
 Fill de Déu.
 36 I aquí tens Elisabet,
 la teva parenta,
 que també ella ha concebut un fill
 a la seva vellesa,
 i aquest és el mes sisè
 per a la que hom anomena estèril,
 37 atès que no serà impossible
 cap cosa de part de Déu.»
 [d'] 38a **Llavors** digué **Maria**:
 «Heus aquí l'esclava del Senyor,
 que es faci en mi
 segons la teva paraula!»
 [a'] 38b I **es retirà** d'ella
 l'àngel.

el Senyor és amb tu!»
 29 Però ella **es pertorbà** en sentir això
 i es posà a discórrer
 de quina mena seria aquesta salutació.
 30 Llavors digué *l'àngel a ella*:
 «No tinguis por, **Mariam**,
 que has trobat gràcia prop de Déu.
 31 Doncs mira, concebràs en el teu si
 i donaràs a llum un fill
 i li posaràs el nom
 de Jesús.
 32 Aquest serà gran,
 s'anomenarà Fill de l'Altíssim
 i el Senyor Déu li donarà
 el tron de David,
 el seu pare.
 33 Regnarà
 sobre la casa de Jacob
 pels segles
 i el seu regnat
 no tindrà fi.»
 34 Digué, **però, Mariam**
 adreçant-se a l'àngel:
 «Com es farà això,
 si no conec cap home?»
 35 Com a resposta l'àngel
 li digué: «L'Esperit Sant
 sobrevindrà damunt teu
 i la Força de l'Altíssim
 t'ombrejarà;
 per això també allò que pariràs
 serà anomenat Consagrat,
 Fill de Déu.
 36 I aquí tens Elisabet,
 la teva parenta:
 també ella ha concebut un fill
 a la seva vellesa,
 i aquest és el mes sisè
 per a la que hom anomena estèril,
 37 atès que no serà impossible
 cap cosa de part de Déu.»
 38 Digué, **però, Mariam**:
 «Heus aquí l'esclava del Senyor,
 que es faci en mi
 segons la teva paraula!»
 I **s'allunyà** d'ella
 l'àngel.

En l'element inicial [a] (1,26-27) el Còdex Bezae (D05 d05) posa molt d'èmfasi en l'expressió «en el sisè mes», formant un quiasme amb la menció que retornarà en el v. 36, «el mes sisè». A propòsit de l'àngel Gabriel, precisa que «fou enviat per Déu», a diferència dels còdexs Vaticà (B03) i Sinaític (201), que diuen que «fou enviat de part de Déu», emprant la mateixa preposició que la del verb compost. Igualment, en comptes de la descripció particularitzada que contenen aquests dos còdexs de l'indret on fou enviat, «a una ciutat de la Galilea que tenia per nom Natzaret», donant a entendre que es tracta d'un nom fictici,¹⁹ el Còdex Bezae es limita a dir «a una ciutat galilea», deixant ben clar que Lluc o bé no coneix el nom del poble/ciutat on es trobava Mariam, o bé que no té cap interès a mencionar-lo. Finalment, en comptes de l'aorist passiu del text ordinari, «promesa», el Còdex Bezae empra el perfet passiu, definitivament «compromesa».

Pel que fa a la primera parella, en el primer element [b] (1,28) el Còdex Bezae menciona de nou «l'àngel», donant a entendre que aquí comença el fil narratiu pròpiament dit. Després de la doble salutació inicial, «Alegrat't, plena de gràcia, el Senyor és amb tu», en conserva una tercera, «ets beneïda entre les dones!», anticipant en llavis de l'àngel el macarisme que li adreçarà més tard Elisabet (v. 42: cf. 1,48; 11,7; 19,38a.38b D).

En l'element correlatiu [b'] (1,29) el Còdex Bezae atenua l'esverament de Maria, «es torbà», mentre que Vaticà i Sinaític l'accentuen, «es pertorbà». En canvi, precisa que «discorria en el seu interior», cosa que no creuen necessari d'explicitar aquests altres dos còdexs.

En el primer element [c] (1,30-33) de la segona parella, parella que ocupa el centre de l'estructura, el Còdex Bezae canvia el nom hebreu de «Mariam» pel grecitzat de «Maria», nom amb què la designarà a partir d'ara, deixant així constància del canvi profund que s'ha produït en ella arran de la salutació de l'àngel. Vaticà i Sinaític continuaran amb el nom hebreu, amb dues excepcions.²⁰

En el segon element [c'] (1,34) els còdexs Vaticà i Sinaític introdueixen amb una adversativa la pregunta de «Mariam», mentre que el Còdex Bezae la

19. Vegeu n. 7.

20. Vegeu n. 8.

coordina amb la proposta anterior de l'àngel amb una copulativa, mostrant així la plena disposició de «Maria» a comprendre aquell grandíols i inesperat encàrrec.

Les variants són mínimes en el primer element [d] (1,35-37) de la tercera parella.

Pel que fa al segon element [d'] (1,38a), Vaticà i Sinaític l'introdueixen novament amb una adversativa, el Còdex Bezae amb una copulativa, com escau a l'acceptació de la proposta de l'àngel per part de «Maria».

L'element final [a'] (1,38b) que —com ja hem dit— emmarca tot el col·loqui entaulat entre l'àngel i Maria, finalitza, com havia començat, amb la «retirada» de l'àngel, millor que amb l'«allunyament», com pretenen els còdexs Vaticà i Sinaític. És la manera típica com Lluc expressa el final d'una presència d'un determinat personatge (cf. 4,13, del diable; 22,41 D, de Jesús; 24,51 D, de Jesús).

2a. *Ensenyança en una sinagoga: redreçament de la dona encorbada*

La seqüència presenta una clara estructura concèntrica: [a b c d /e\ d' c' b' a']. El redreçament de la dona ocupa el centre de l'estructura [e]. El tema de l'ensenyança es presenta en el primer element [a] i s'explicita a base de dues paràboles encadenades en el darrer [a']. En el segon element es descriu l'estat deplorable de la dona aclaparada sota el pes de la Llei [b] i, en el correlatiu, l'avergonyiment de tots els adversaris [b']. En el tercer element, Jesús assegura a la dona que ha quedat definitivament deslligada de la seva feblesa [c] i, en el correlatiu, titlla d'hipòcrita l'actitud del cap de sinagoga [c']. En el quart element, Jesús imposa les mans a la dona [d] i, en el correlatiu, es descriu la indignació manifestada pel cap de sinagoga a la multitud per haver-se fet guarir en dia de precepte sabàtic [d'].

Lc 13,10-21 D05

[a] 10 Ἦν δὲ διδάσκων
ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν
σαββάτω.
[b] 11 καὶ ἰδοὺ γυνὴ
ἐν ἀσθενείᾳ ἦν πνεύματος
ἔτη δεκαοκτώ
καὶ ἦν **συγκάλπτουσα**
καὶ μὴ δυναμένη ἀνακύψαι
εἰς τὸ παντελές.
[c] 12 ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς
εἶπεν αὐτῇ· Γύναι,
ἀπολέλυσαι
ἀπὸ τῆς ἀσθενείας σου.
[d] 13a καὶ ἐπέθηκεν *τάς χειράς αὐτῆς.*
[e] 13b καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη,
καὶ **ἐδόξασεν** τὸν θεόν.
[d'] 14 ἀποκριθεὶς δὲ
ὁ ἀρχισυνάγωγος,
ἀγανακτῶν *ἔλεγεν τῷ ὄχλῳ*
—ὅτι τῷ σαββάτῳ ἔθεράπευσεν
Ἰησοῦς—
Ἐξ ἡμέραι εἰσὶν
ἐν αἷς δεῖ ἐργάζεσθαι.
ἐν **ταύταις** οὖν ἐρχόμενοι
θεραπεύεσθε
καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου.
[c'] 15 ἀπεκριθὴ δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς
καὶ εἶπεν· **Ῥυποκριτά,**
ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ
οὐ λύει
τὸν βόυν αὐτοῦ **καὶ** τὸν ὄνον
ἀπὸ τῆς φάτνης
καὶ **ἀπαγαγὼν** ποτίζει;
16 ταύτην δὲ
θυγατέρα τοῦ Ἀβραάμ οὖσαν,
ἣν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς
ἰδοὺ *ἔτη δεκαοκτώ,*
οὐκ ἔδει λυθῆναι
ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου
τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;
[b'] 17 καὶ
κατησχύνθησαν
οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ,
καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἔχαιρεν
ἐν πᾶσιν **οἷς** ἔθεώρουν ἐνδόξοις
ὑπ' αὐτοῦ γινομένοις.
[a'] 18-21 Ἐλεγεν **δέ** [...]

Lc 13,10-21 B03

10 Ἦν δὲ διδάσκων
ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν
ἐν τοῖς σάββασιν.
11 καὶ ἰδοὺ γυνὴ
πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας
δεκαοκτώ
καὶ ἦν **συγκάλπτουσα**
καὶ μὴ δυναμένη ἀνακύψαι
εἰς τὸ παντελές.
12 ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς
προσεφώνησεν καὶ εἶπεν αὐτῇ· Γύναι
ἀπολέλυσαι
τῆς ἀσθενείας σου.
13 καὶ ἐπέθηκεν *αὐτῇ τὰς χειράς.*
καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη,
καὶ **ἐδόξαζεν** τὸν θεόν.
14 ἀποκριθεὶς δὲ
ὁ ἀρχισυνάγωγος,
ἀγανακτῶν *ὅτι τῷ σαββάτῳ*
ἔθεράπευσεν
ὁ Ἰησοῦς ἔλεγεν τῷ ὄχλῳ·
Ἐξ ἡμέραι εἰσὶν,
δεῖ ἐργάζεσθαι.
ἐν **αὐταῖς** οὖν ἐρχόμενοι
θεραπεύεσθε
καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου.
15 ἀπεκριθὴ δὲ αὐτῷ ὁ **κύριος**
καὶ εἶπεν· **Ῥυποκριταί,**
ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ
οὐ λύει
τὸν βόυν αὐτοῦ **ἢ** τὸν ὄνον
ἀπὸ τῆς φάτνης
καὶ **ἀπάγων** ποτίζει;
16 ταύτην δὲ
θυγατέρα Ἀβραάμ οὖσαν,
ἣν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς
ἰδοὺ *δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη,*
οὐκ ἔδει λυθῆναι
ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου
τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;
17 καὶ **ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ**
κατησχύνοντο πάντες
οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ,
καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἔχαιρεν
ἐπὶ πᾶσιν **τοῖς** ἐνδόξοις
τοῖς γινομένοις *ὑπ' αὐτοῦ.*
18-21 Ἐλεγεν **οὖν** [...]

Traducció catalana de Lc 13,10-17 D05 Traducció catalana de Lc 13,10-17 D05

[a] 10 Estava ensenyant
 en una de les sinagogues
en un dia de precepte.
 [b] 11 Hi havia allí una dona
que tenia feblesa d'esperit
 feia divuit anys:
 estava encorbada
 i no podia aixecar el cap
 completament.
 [c] 12 En veure-la, Jesús
 li digué: «Dona,
 has quedat alliberada
 de la teva feblesa.»
 [d] 13a Llavors imposà *les mans a ella*.
 [e] 13b A l'instant es redreçà
 i **glorificà** Déu.
 [d'] 14 Hi intervingué, però,
 el cap de sinagoga
 i, indignat, *es posà a dir a la multitud*
—és que havia guarit en dia de precepte
Jesús—:
 «Hi ha sis dies
en els quals cal treballar.
 Veniu, doncs, un d'**aquests** dies
 a fer-vos guarir,
 però no el dia del repòs sabàtic.»
 [c'] 15 Li respongué **Jesús**
 i digué: «**Hipòcrita**,
 cadascun de vosaltres, en dia de precepte,
 ¿no deslliga
 el seu bou i l'ase
 de la menjadora
 i, **havent-se(«ls) endut**, (els) abeuira?
 16 En canvi, aquesta
 que és una filla de **n'Abraham**,
 a qui Satanàs va lligar precisament
 fa *divuit anys*,
 ¿no calia deslligar-la
 d'aquest lligam
 el dia del repòs sabàtic?»
 [b'] 17 I
van quedar avergonyits
 els seus adversaris,
 mentre que tota la multitud s'alegrava
de tots els prodigis **que contemplava**
com eren per ell obrats.
 [a'] 18-21 **Però** prosseguia [...]

10. Estava ensenyant
 en una de les sinagogues
el dissabte.
 11 Hi havia allí una dona
que tenia un esperit de feblesa
 feia divuit (anys):
 estava encorbada
 i no podia aixecar el cap
 completament.
 12 En veure-la, Jesús
 li digué: «Dona,
 has quedat alliberada
 de la teva feblesa.»
 13 Llavors imposà *a ella les mans*.
 A l'instant es redreçà
 i **es posà a glorificar** Déu.
 14 Hi intervingué, però,
 el cap de sinagoga
 i, indignat *perquè havia guarit*
en dia de precepte en Jesús,
es posà a dir a la multitud:
 «Hi ha sis dies,
 cal treballar.
 Veniu, doncs, un d'**aqueixos** dies
 a fer-vos guarir,
 però no el dia del repòs sabàtic.»
 15 Li respongué **el Senyor**
 i digué: «**Hipòcrites**,
 cadascun de vosaltres, en dia de precepte,
 ¿no deslliga
 el seu bou o l'ase
 de la menjadora,
se (l')enduu (i l')abeuira?
 16 En canvi, aquesta
 que és una filla d'Abraham,
 a qui Satanàs va lligar precisament
 fa *anys divuit*,
 ¿no calia deslligar-la
 d'aquest lligam
 el dia del repòs sabàtic?»
 17 I **mentrestant ell deia això**
s'anaven avergonyint
tots els seus adversaris,
 mentre que tota la multitud s'alegrava
per tots els prodigis
obrats per ell.
 18-21 Prosseguia, **doncs** [...]

El primer element [a] (13,10) conté la composició de lloc i el tema central de la seqüència: ensenyament de Jesús en una sinagoga en dia de precepte sabàtic. El Còdex Bezae ho situa genèricament en un «dia de precepte», mentre que Vaticà i Sinaític precisen que es tracta d'un «dissabte».

Les diferències entre els manuscrits es palesen en la descripció de la situació de la dona encorbada del segon element [b] (13,11): els còdexs Vaticà i Sinaític parlen d'una possessió per obra d'un «esperit de feblesa», una possessió atenuada respecte de possessions degudes a l'esperit immund; en canvi, el Còdex Bezae parla simplement d'un estat de «feblesa d'esperit».

Les diferències que es poden comprovar en els elements tercer [c] (13,12) i quart [d] (13,13a) són mínimes.

En el centre [e] (13,13b), el Còdex Bezae empra dues vegades l'aorist complexiu, mentre que Vaticà i Sinaític, amb el primer verb en aorist i el segon en imperfet, es recreen en la lloança que seguí al redreçament.

En el sisè element [d'] (13,14) el canvi d'ordre dels incisos té la seva importància. Els còdexs Vaticà i Sinaític relacionen directament la indignació del cap de sinagoga amb la motivació: «indignat perquè havia guarit en dia de precepte en Jesús». El Còdex Bezae, en canvi, constata primerament que va parlar «indignat» i immediatament, en un incís parentètic (d'aquí que no posi l'article davant de «Jesús»), en revela el motiu. L'incís parentètic serveix per a emfasitzar el motiu.

En el setè element [c'] (13,15-16), Vaticà i Sinaític assignen la resposta a «el Senyor», mentre que el Còdex Bezae l'atribueix senzillament a «en Jesús». En el primer volum Lluc empra tan aviat «Jesús»²¹ com «el Senyor».²² O sia que Vaticà i Sinaític prefereixen atribuir-ho a «el Senyor», mentre que el Còdex Bezae alterna les dues designacions, segons sigui el context. Segons el Còdex Bezae, Jesús s'adreça en singular al cap de sinagoga, titllant-lo d'«hipòcrita», car és ell precisament el responsable d'aquella situació tan precària, hipocresia que contrasta amb el fet que cada un d'ells, encara que sigui dia de precepte, deslliga «el seu bou i l'ase» de la menjadora i, havent-se'ls endut, els abeuira. En canvi, segons els còdexs Vaticà i Sinaític, Jesús

21. 10,41 D; 11,39 D; 13,15 D.

22. 10,41 B a; 11,39 B a; 12,42 B a D; 13,15 B a; 17,6 B a (om. D); 18,6 B a D; 22,31 a D (om. B).

s'adreçaria en plural titllant-los de «hipòcrites» a tots els assistents o, almenys, als seus adversaris, dels quals es parlarà en el v. 17, i minimitza el treball a fer en dissabte, diferenciant entre «el seu bou o l'ase».

En el penúltim element [b'] (13,17) s'observa novament la tendència dels còdexs Vaticà i Sinaític a carregar les tintes en els incisos narratius: «mentre ell deia això, s'anaven avergonyint tots els seus adversaris». En canvi, el Còdex Bezae és més lacònic: «van quedar avergonyits els seus adversaris». A l'inrevés, el Còdex Bezae subratlla amb l'ús repetit de l'imperfet i del passiu en temps present l'alegria de la multitud en pes davant els prodigis que anaven contemplant.

Les variants del darrer element [a'] (13,18-21) no les comento.

2b. *Casa d'un cap dels fariseus, en dia de precepte: guarició de l'home hidròpic, instruccions adreçades a l'amfitrió i als convidats i paràbola del gran banquet*

La tercera seqüència estudiada és també concèntrica, si bé bona part del pes de l'estructura rau en l'ensenyança en paràboles (la part, en **negreta**, que no he transcrit): [a b c d e /f/ e' **d' c' b' a'**]. Comença fent referència a una «menjada de pa» (sinònim d'ensenyança) a casa d'un fariseu important [a] i acaba amb la paràbola del gran banquet del Regne de Déu [a'] (14,16-24). Continua amb la descripció d'un home hidròpic [b] i, en el correlatiu de contrast, amb un macarisme relatiu a «menjar pa» en el Regne de Déu [b'] (14,15). En el tercer element Jesús formula la pregunta crucial sobre si es permès de guarir en dissabte [c] i, en el correlatiu, es disposa a instruir l'amfitrió [c'] (14,12-14). Al silenci dels comensals [d] correspon per contrast novament la instrucció adreçada ara als convidats [d'] (14,7-13). La guarició de l'hydròpic [e] contrasta en l'element correlatiu amb la incapacitat de replicar dels comensals [e']. En el centre, els tira en cara d'haver posat la Llei per damunt de la persona [f].

Lc 14,1-24 D05

[a] 1 Καὶ ἐγένετο
 ἐν τῷ **εἰσελθεῖν** αὐτὸν
 εἰς οἶκόν τινος
 τῶν ἀρχόντων **τῶν** Φαρισαίων
 σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον,
 καὶ αὐτοὶ ἦσαν
 παρατηρούμενοι αὐτόν.
 [b] 2 καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος
 ἦν ὑδρωπικός
 ἔμπροσθεν αὐτοῦ.
 [c] 3 καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς
 εἶπεν πρὸς τοὺς νομικοὺς
 καὶ Φαρισαίους·
 Ὕξεστιν τῷ σαββάτῳ
 θεραπεῦσαι ἢ οὐ;
 [d] 4a οἱ δὲ ἠσύχασαν.
 [e] 4b καὶ ἐπιλαβόμενος αὐτόν
 καὶ **ἰασάμενος** ἀπέλυσεν.
 [f] 5 καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς·
 Τίνος ἐξ ὑμῶν
πρόβατον ἢ βοῦς
 εἰς φρέαρ **ἐμπεσεῖται**,
τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου,
 καὶ οὐκ εὐθέως ἀνασπάσει αὐτόν;
 [e'] 6 **οἱ** δὲ οὐκ ἀπεκριθῆσαν
 πρὸς ταῦτα.
 [d'-a'] 7 Ὑλεγεν δὲ καὶ [...]

Lc 14,1-24 B03

1 Καὶ ἐγένετο
 ἐν τῷ **ἐλθεῖν** αὐτόν
 εἰς οἶκόν τινος
 τῶν ἀρχόντων Φαρισαίων
 σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον,
 καὶ αὐτοὶ ἦσαν
 παρατηρούμενοι αὐτόν.
 2 καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπός **τις**
 ἦν ὑδρωπικός
 ἔμπροσθεν αὐτοῦ.
 3 καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς
 εἶπεν πρὸς τοὺς νομικοὺς
 καὶ Φαρισαίους **λέγων**·
 Ὕξεστιν τῷ σαββάτῳ
 θεραπεῦσαι ἢ οὐ;
 4 οἱ δὲ ἠσύχασαν.
 καὶ ἐπιλαβόμενος
ἰάσατο αὐτόν καὶ ἀπέλυσεν.
 5 καὶ πρὸς αὐτούς εἶπεν·
 Τίνος ὑμῶν
υἱός ἢ βοῦς
 εἰς φρέαρ **πεσεῖται**,
 καὶ οὐκ εὐθέως ἀνασπάσει αὐτόν
ἐν ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;
 6 καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἀνταποκριθῆναι
 πρὸς ταῦτα.
 7 Ὑλεγεν δὲ [...]

En el primer element [a] (14,1) s'observen dues variants: mentre que el Còdex Bezae afirma que «va entrar en una casa d'un dels caps dels fariseus», els còdexs Vaticà i Sinaític diuen simplement que «va anar a casa d'un dels caps fariseus», donant a entendre que entre els dirigents n'hi havia que eren fariseus. Tant la continuació del relat, «l'estaven espiant», com els elements restants pressuposen que Jesús ja es trobava a casa del fariseu.

En el segon element [b] (14,2) l'afegitó dels còdexs Vaticà i Sinaític és superflu.

També en el tercer element [c] (14,3) la construcció «digué ... dient» dels mateixos còdexs és pleonàstica.

En el quart element [d] (14,4a) no hi ha variants.

En el cinquè element [e] (14,4b) els canvis d'ordre desplacen l'accent posat pel Còdex Bezae en l'acció d'«acomiar-lo», perquè no torni a patir «hidropesia» si resta a casa del fariseu omplint-se de l'ensenyança legalista que allí

Traducció catalana D05 de Lc 14,1-6 D05 Traducció catalana de Lc 14,1-6 B03

[a] 1 Succeí que, en entrar ell en una casa d'un dels caps dels fariseus un dia de precepte a menjar pa, precisament aquests estaven espiant-lo.	1 Succeí que, en anar ell a casa d'un dels caps fariseus un dia de precepte a menjar pa, precisament aquests estaven espiant-lo.
[b] 2 I heus aquí que un home hidròpic es trobava davant d'ell.	2 I heus aquí que cert home hidròpic es trobava davant d'ell.
[c] 3 Reaccionà Jesús i digué dirigint-se als mestres de la Llei i fariseus: «¿És permès, en dia de precepte, de guarir o no?»	3 Reaccionà Jesús i digué dirigint-se als mestres de la Llei i fariseus dient : «¿És permès, en dia de precepte, de guarir o no?»
[d] 4a Però ells callaren.	4 Però ells callaren.
[e] 4b Ell, després de prendre'l amb ell <i>i guarir-lo</i> , l'acomiadà.	Ell, després de prendre'l amb ell, <i>el guarí i l'acomiadà</i> .
[f] 5 Llavors <i>digué dirigint-se a ells</i> : «A qui d'entre vosaltres que una ovella o un bou li cau dins un pou, <i>el dia del repòs sabàtic</i> , <i>no l'en traurà tot seguit?»</i>	5 Llavors <i>dirigint-se a ells digué</i> : «A qui de vosaltres que un fill o un bou li cau al pou, <i>no l'en traurà tot seguit</i> <i>en un dia de repòs sabàtic?»</i>
[e'] 6 Ells, però, no respongueren a aquesta qüestió.	6 Ells, però, no foren capaços de replicar a aquesta qüestió.
[d'-a'] 7 Tanmateix, afegia també [...]	7 Tanmateix, afegia [...]

s'imparteix, diluint-lo els còdexs Vaticà i Sinaític entre el fet de «guarir-lo» i el d'«acomiar-lo».

Les variants abunden en el centre de la seqüència [f] (14,5). A part del canvi d'ordre en els adreçats, el Còdex Bezae insisteix que es tracta d'un d'«entre ells», proposa com a terme de comparació «una ovella²³ o un bou», empra el perfectiu «caure dins d'un pou» situant l'acció en «el dia del repòs sabàtic» i posa al final la pregunta de si «no l'en traurà tot seguit». El Còdex Vaticà, avalat per altres còdexs, proposa com a terme de comparació «un fill²⁴ o un bou», mentre que el Sinaític, avalat també per altres còdexs, intenta d'arreglar-

23. πρόβατον D, οvis d. πρόβατον ἢ βοῦς forma un quiasme amb el seu correlatiu de 13,15 D τὸν βοῦν αὐτοῦ καὶ τὸν ὄνον.

24. υἱός P^{45.75} E G H M N Γ Δ (υἱὸς ὄνος Θ) Λ Ω 2. 28. 565. 1424 | ὁ υἱός A S U 700.

ho parlant d'«un ase²⁵ o un bou». ²⁶ Vaticà i Sinaític empen el verb simple «caure en un pou» i posen l'accent en l'acció de «treure'l»: «no l'en traurà tot seguit en un dia de repòs sabàtic?»

En el setè element [e'] (14,6), finalment (ja he dit que no comentaré els elements restants [d' -a']), el Còdex Bezae diu que els mestres de la Llei i fariseus «no respongueren a aquesta qüestió», mentre que el Còdex Vaticà apuja el to dient que «no foren capaços de replicar a aquesta qüestió», mitigat pel Còdex Sinaític. «no foren capaços de respondre a aquesta qüestió».

Com molt bé haurà pogut comprovar el lector, les variants són múltiples i estan interrelacionades. Relegar les variants del Còdex Bezae, probablement més primitives (es tracta d'un còdex pre-recensional bilingüe on la pàgina grega, pel seu aïllament, es pot considerar un endemisme), la majoria de les vegades a l'aparat crític significa privar-nos d'una lectura molt més propera a l'original lucà.

Josep RIUS-CAMPS

Església de St. Pere de Reixac

Apartat 41

E – 08110 MONTCADA I REIXAC (Barcelona)

E-mail: riuscamps@yahoo.es

Summary

In three passages that Luke placed at the beginning, the middle and the end of the first volume of his «Demonstratio» (which will later be called «the Gospel of Luke»), he makes a reference to the ordinal number «sixth»: the «sixth month» (Lk. 1,21.36), the «sixth day» together with multiples of the number six (13,11.14.16: «eighteen days ... six days ... eighteen years») and the «sixth hour» (23,44). In each of the three cases, there is a clear allusion to the passage in Genesis concerning the making of man and woman «in the image of God» on the «sixth day» of creation. In an appendix to the discussion, I set out the main texts used, with the text of Codex Bezae and that of Codex Vaticanus in two separate columns with the corresponding Catalan translation each time; the variant wording is highlighted in bold and word order differences in italics. There follows a brief commentary on the readings of Codex Bezae compared with Codex Vaticanus and Codex Sinaiticus.

25. ὄνος L Y K Π Ψ f^{1.13} 33. 157. 579. 1071.

26. Entre els còdexs de tipus alexandrí, la *lectio difficilior* és *νίός*, mentre que ὄνος (ὄνος 69!) harmonitza amb 13,15.